

olmalıdır. Nitekim Bankipûr Hudâbahş Kütüphanesi katalogunda eser İrnîkî adlı bir kişiye nisbet edilmiş (bk. Maulavi Abdul Hamid, XXI, nr. 2234), bu isim Brockelmann tarafından İznîkî şeklinde kaydedilmiştir (*GAL Suppl.*, II, 633).

Müellif, kullandığı kaynakları değerlendiren *Muḫaddime*'nin ilim ve medeniyet tarihi niteliğinde olduğunu, *Keşfü'z-zunûn*'un çeşitli ilimler alanında yazılmış eserlerin sadece isimlerinden bahsettiğini, *Medînetü'l-ʿulûm*'un ilimler tasnifinin yanı sıra biyografilere de yer verdiğini, *Keşşâfû işlahâti'l-fünûn*'un ise sadece terminolojik sözlük mahiyeti taşıdığını belirttikten sonra kendi eserinin bunlardan yapılmış sistematik bir özet olduğunu, ayrıca adı geçen kaynaklarda yer almayan başka eserleri de ihtiva ettiğini açıklar (I, 5-6; III, 3).

Ebcedü'l-ʿulûm'un birinci cüzü altı bab ve bir hâtime şeklinde planlanmış, her bab kendi içinde yerine göre fasıl, ilâm, ifhâm, ifsâh, telvîh, işaret, terşîh, manzar, feth, fâide, matlab ve nükte gibi alt başlıklara ayrılmış, böylece mükemmel bir sisteme ulaşılacak istenmiştir. Ancak eserde, Yeniçağ'ın başlangıcından itibaren müellifin yaşadığı XIX. yüzyılın sonlarına kadar görülen ilim anlayışındaki değişmeye ve pozitif ilimlerdeki gelişmelere yer verilmemiştir. İlimlerin tasnifi ve eğitim öğretim üzerine verilen bilgiler de klasik anlayışın bir özeti ve tekrarı mahiyetindedir (I, 91-153). Eserin en geniş kısmını teşkil eden ikinci cüzde ilimler alfabetik olarak sıralanmış, her ilmin tarifi, konusu ve temel meseleleri zikredildikten sonra o alandaki en önemli kaynak eserler tanıtılmıştır. Kitabın üçüncü cüzünde, ikinci cüzde zikredilen ilim ve fenlere dair eser vermiş bilimlerin biyografileri yer almaktadır. Bunlar ilgi alanları itibarıyla yirmi gruba ayrılmış, her âlimin biyografisinden sonra da en önemli eserleri tanıtılmıştır. Bu cüzün sonunda Mekke, Medine ve Yemen'de, Hindistan bölgesinde özellikle Kanna ve Bopal şehirlerinde yetişen âlimler ve bunların eserleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmiştir. Gerek klasik kaynaklarda bulunmayan bu özelliğinden, gerekse tertip ve üslûbundan dolayı *Ebcedü'l-ʿulûm* ilimler tasnifi alanında kaleme alınmış önemli eserlerden sayılmaktadır.

Ebcedü'l-ʿulûm ilk olarak 1295'te (1878) Bopal'de basılmış, ikinci yayımı ise bir asır sonra Abdülcebbar Zekkâr tarafından üç cilt halinde gerçekleştiril-

miştir (Bağdad 1978). Zekkâr eseri dipnotlarla zenginleştirmiş ve I. cildin sonuna şahıs ve yer adlarıyla âyet, hadis ve şiirler için ayrıntılı indeksler ilâve etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm* (nşr. Abdülcebbar Zekkâr), Dimaşk 1978, I-III; Maulavi Abdul Hamid, *Cataloge of the Arabic and Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore*, Calcutta 1936, XXI, nr. 2234; C. Zeydân, *Âdâb*, IV, 238-239; *İzâhu'l-meknân*, I, 10; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 633, 860; *Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1406/1986, II, 105-106; Abdülhay el-Kettânî, *et-Terâtibü'l-idâriyye* (Özel), III, 18; *el-Ķâmâsü'l-İslâmî*, I, 7-8; *UDM*, XIV/1, s. 242.

CEVAT İZGI

EBDAL

(bk. ABDAL).

EBDÂN

(الأبدان)

Emeğe dayalı iş ortaklığı anlamında İslâm hukuku terimi.

İki veya daha fazla kişinin belli bir iş yapmak üzere kurdukları iş gücü ortaklığı demek olan ebdân, İslâm hukukunun klasik sistematiği içinde akid şirketlerinin bir türünü teşkil eder. Bu ortaklığa ebdân (bedenler) şirketi denilmesi, ortaklığın genelde terzilik, tamircilik, demircilik gibi bedenî çalışmaya dayanması sebebiyledir. Bu nevi şirkete iş gücüne dayalı olduğu için a'mâl, bir sanatın icrasına dayandığından sanâî, ortaklık adına iş kabulünden dolayı tekabbül şirketi de denir. Ancak sadece bedenî çalışma değil fikrî mesai de ebdân şirketine konu olabilir.

Ebdân ortaklığı Hanefî, Mâlikî, Hanbelî ve Zeydiyye hukuk ekollerine göre câiz; Şâfiî, Zâhirî ve Ca'ferî ekollerine, İmam Mâlik'in talebesi Leys b. Sa'd'e ve bir rivayette Ebû Hanîfe'nin talebesi Züfer b. Hüzeyl'e göre ise câiz değildir. Söz konusu ortaklığı meşrû kabul edenler, bu hususta yasaklayıcı bir nassın bulunmamasını (aslı ibâha) yeterli gördükten başka müslümanların bu yöndeki uygulamasını ve Abdullah b. Mes'ûd'dan gelen rivayeti delil olarak zikrederler. İbn Mes'ûd, ganimetlerin taksimiyle ilgili âyetin (el-Enfâl 8/41) nüzûlünden önce cereyan eden Bedir Gazvesi'nde elde edecekleri ganimeti bölüşmek üzere Ammâr b. Yâsir ve Sa'd b. Ebû Vakkâs ile anlaşıkla-

rını, fakat savaş sonunda yalnız Sa'd'ın iki esir elde ettiğini, kendisiyle Ammâr'ın ise bir şey elde edemediklerini, Hz. Peygamber'in de böyle bir anlaşmaya karşı çıkmadığını anlatır (İbn Mâce, "Ticârât", 63; Ebû Dâvûd, "Büyû", 29; Nesâî, "Büyü", 105). Hz. Peygamber'in, ele geçirilen iki esire bu üç sahâbîyi ortak ettiği belirtilir (İbn Kudâme, V, 5). Bu rivayet şirketin sermayesiz de kurulabileceğine delil sayılır. Ebdân ortaklığını câiz görenler ayrıca, bunun bir yönden mudârebe* ve müsâkât* ortaklığına benzediğini, akdin vekâlet akdine, bazan da hem vekâlet hem kefalet akdine dayandığını, her bir ortağın diğerinin vekili ve kefil durumunda olduğunu belirterek akde hukukî bir izah getirmeye çalışırlar. Bu ortaklığı câiz görmeyenler bu nevi şirkette sermaye bulunmadığını, herkesin çalışma ve verimliliğinin farklı olacağını, bu sebeple akdin konusunda belirsizlik bulunduğunu, kâr paylaşımının belli bir ölçüsünün olmayacağını ileri sürerler. İbn Mes'ûd'dan gelen rivayetin ise ganimetlerin paylaşımıyla ilgili özel hükme tâbi olduğunu belirterek mudârebe ve müsâkât gibi genel prensiplere (asl) aykırı olarak câiz kılınmış örneklerin esas kabul edilip kıyas yoluyla yeni hükümlerin elde edilmesini doğru bulmazlar. Ebdân şirketinin cevazı konusunda nazariyedeki farklı görüşlerin, naklî delillerden ziyade hukukçuların farklı tavır ve kültürel birikimlerinden, akdin kuruluşunda açıklık ve objektifliği sağlama ve ayrıca aldanma ve aldatmayı önleme gayretlerinden kaynaklandığı söylenebilir.

Ebdân şirketi ortaklar arasında yapılan bir akde dayandığından kuruluşu akdin kuruluşunda aranan şartlara tâbidir. Bunun yanında ortaklık konusunun vekâlet kabul eden konulardan olması, kârın paylaşım esaslarının bilinmesi ve kârın muayyen bir miktar olarak değil oran olarak belirlenmesi gibi şartlar da aranır. Hanefîler, diğer şirket türleri gibi ebdân şirketini de "mufâvada" - "inan" şeklinde ikili bir ayırma tâbi tutarlar. Mufâvadada ortaklar birbirinin hem vekili hem kefil, inanda ise sadece vekili durumundadır. Bundan dolayı inanda ortakların yalnız vekâlete ehliyetleri yeterli görülürken mufâvadada ayrıca kefalet de ehil olmaları aranır. Nazariyede bu nevi ortaklığın hangi şartlarda câiz olacağına dair birçok ayrıntıda söz edilmekle birlikte açık haksızlığa ve bilinmezliğe sevketmediği sürece tarafların anlaşma şartlarını geçerli kabul etme te-

mayülû hâkimdir. Hanefî, Hanbelî ve Zeydiyye ekollerine göre böyle bir ortaklık, aynı meslek mensupları arasında olduğu gibi farklı meslek erbabı arasında da kurulabilir. Ortakların iş yerlerinin ayrı olması da mümkündür. Hanbelîler daha müsamahakâr bir görüşle, herkesin elde etme hakkına sahip olduğu denizdeki balıklar, sahipsiz maden, yakaçak, meyve ve bitkiler gibi mubah malların elde edilmesinde vekâletin geçerli olmayacağını ileri sürerek bunu konu alan bir ortaklığı meşrû görmezler. Mâlikîler, bazı Hanbelîler, bir rivayette Hanefî fakihlerinden Züfer, ortakların aynı veya birbirini tamamlayan mesleklerle mensup bulunmasını, iş yerlerinin de aynı veya birbiriyle bağlantılı olmasını şart koşarlar. Onlar bu hususların, ortakların ve üçüncü şahısların hukukunu korumaya mâtuf şartlar olduğu kanaatinde.

Ebdân şirketinde her ortak diğer ortağın vekili, çok defa da hem vekili hem kefilî durumundadır. Bu sebeple ortaklardan birinin ortaklık adına yapacağı iş kabulü, taahhüt, tahsil, ödeme, ifa gibi hukukî işlemleri ve işle ilgili hukukî sorumluluğu diğerlerini de bağlar. Çeşitli fıkıh kaynaklarında, ebdân şirketinin vekâlet ve damân (hukukî sorumluluk) üzerine kurulduğunun ifade edilmesi de bundan dolayıdır. Bir ortağın ücrete veya kâra hak kazanması, bizzat çalışma ve işi ifa etme sebebiyle değil işi kabul ve taahhüt etmesi, işin ifasıyla ilgili hukukî yükümlülük altına girmesi dolayısıyladır. Bunun için de ortaklardan birinin hastalık, yolculuk gibi sebeplerle geçici bir süre iş görmemesi halinde kâr payının devam edeceği görüşü hâkimdir. Kârın paylaşımında çoğunluğa göre ortaklar arası anlaşma şartları esas olup kâr paylarının eşit olması gerekmez. Mâlikî ve Zeydî hukukçuları ise kâr payı ile yapılan iş ve harcanan emek arasında en azından uygun bir oranın bulunmasını gerekli görürler. Ortaklar, şirket mallarına ve birbirlerine karşı güvenilen (emîn) kişiler olarak kabul edilir. Buna göre kasit, ağır ihmal ve kusur tesbit edilmedikçe sorumlu olmazlar. Ebdân şirketi hukukî vasıf itibarıyla gayri lâzım (câiz) bir akid olup kural olarak ortaklardan birinin akdi feshetmesi, ölmesi veya eda ehliyetini kaybetmesi gibi hallerde sona erer.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "Ticârât", 63; Ebü Dâvûd, "Büyü", 29; Nesâî, "Büyü", 105; Sahnûn, *el-Müdevvene*, V, 42; İbn Hazm, *el-Muḥallâ*, Kahire 1968, VIII, 542; Kâsânî, *Bedâ'î*, Beyrut 1982, VI, 57, 63-65; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, İstanbul 1985, II, 213; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, Riyad 1981, V, 5-14; Muhakkık el-Hillî, *Şerâ'î u'l-İslâm fi mesâ'îl-i-helâl ve'l-harâm* (nşr. Abdülhüseyn Muhammed Ali), Beyrut 1403/1983, II, 129-131; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, Beyrut 1975, III, 17; Ahmed b. Yahyâ b. Murtazâ, *el-Bahrü'z-zahhâr*, San'a 1409/1988, IV, 94-95; İbnü'l-Hümâm, *Fethü'l-kadir*, Kahire 1316, V, 28-30; İbn Müflih ed-Dimaşkî, *el-Mübdî' fi şerhi'l-Muḥnî*, Beyrut 1980, V, 39-40; Şirbîni, *Muḡnî'l-muḥtâc*, II, 212; Eттаfeyyîş, *Şerhu Kitâbi'n-Nîl ve şifâ'i'l-âli*, Beyrut 1392/1972, X, 419; *Mecelle*, md. 1332, 1333, 1336, 1337, 1346-1349, 1385-1398; Bilmen, *Kamus*², VII, 93-96; Ali Abdürresûl, *el-Mebâdî' ü'l-iktisâdiyye fi'l-İslâm*, Kahire 1968, s. 34-35; Muhammed b. İbrâhim Müsâ, *Şerikâtü'l-eşhâş beyne's-şerî'a ve'l-kânûn*, Riyâd 1401, s. 165-180; Abdülazîz el-Hayyât, *eş-Şerikât fi's-şer'atü'l-İslâmiyye*, Beyrut 1408/1987-88, II, 35-46; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, IV, 803-804, 813-814, 824-827; Ali el-Haffî, *eş-Şerikât fi'l-fıkhü'l-İslâmî* [baskı yeri ve yılı yok], s. 99-102.

ORHAN ÇEKER

EBED

(الابد)

Sonsuz zaman, zihnen son bulması düşünülemeyen süre, varlığın gelecekte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm terimi.

Sözlükte *dehr*^{*} ile eş anlamlı olarak "mutlak zaman" mânâsına gelir (bk. *Li-sânü'l-^cArab*, "ebd" md.). Kur'ân-ı Kerîm'de biri hariç (el-Kehf 18/3) diğerlerinde *hâlidîn* kelimesiyle birlikte on bir âyette, olumsuzluk ifade eden cümleler içinde "asla, hiçbir zaman" anlamında on beş âyette, bir şarta bağlı olarak "sürekli" anlamında bir âyette (el-Mümtehine 60/4) geçmektedir (bk. M. F. Abdülbakî, *Mu^ccem*, "ebd" md.). Hadislerde ise bu anlamları yanında, özellikle Allah'ın doksan dokuz isminin sıralandığı bir hadiste bu isimlerden biri olarak zikredilmiş (İbn Mâce, "Du^câ", 10), başka bir hadiste de cennet ehlinin buradaki hayatlarıyla sağlıklarının, gençliklerinin ve faydalandıkları nimetlerin sürekliliği bu kelime ile ifade edilmiştir (*Müsned*, III, 38).

Dil âlimleri, ebedle "zaman" arasında fark bulunduğunu, zamanın parçalanabilir olmasına karşılık ebedin bölünemez bir süreklilik anlamı taşıdığını belirtmişlerdir. Ebed bölünemez olduğuna göre

sona ermeyecektir. Bundan dolayı varlığı zorunlu (vâcibü'l-vücûd) olan Allah'ın mevcudiyetinin sürekliliği, filozoflar ve mutasavvıflar tarafından çoğunlukla ebed veya ebediyet, kelâmcılar tarafından da bekâ terimleriyle ifade edilmiştir. Öte yandan ezel ve ebed kelimeleri Allah hakkında kullanıldığında aynı mânâyı ifade eder; zira her ikisi de esas itibarıyla varlığın zaman üstü oluşunu, sonsuzluk ve devamlılığı gösterir. Ancak zihnen bunu kavramak güç olduğundan şimdiki zaman ayırt edici bir nokta farzedilerek geçmiş ve gelecek denilen iki itibarî boyut düşünülmüş, bunlardan geçmişe ait olan sonsuzluğa ezel, geleceğe ait olana da ebed denilmiştir. İslâmî literatürde sonsuz zaman anlamında *sermed* kelimesiyle birlikte *ebedü'l-âbâd*, *ebedü'l-âbidîn*, *ebedü'l-ebed*, *ebedü'l-ebîd* gibi sonsuzluğu pekiştirici terkipler de kullanılmıştır. Ebedî ve bâkî yerine *lâ yezâil* tabirinin kullanıldığı da görülür.

Yunan felsefesinin etkisiyle İslâm düşüncesinde âlemin yaratılmış olup olmadığı probleminin tartışma konusu olması üzerine ebed / ebediyet, sonsuzluk ifade eden felsefî terimler olarak kullanılmaya başlandı. İslâm filozofları ezel ve ebedin birbirini tazammun ettiği, yani bir başlangıcı olanın sonunun da olacağı, başlangıcı olmayanın ise sonunun da olmaması gerektiği düşüncesinden hareketle Allah'ın zâtı yanında âlemin hem ezeliyet hem ebediyet bakımından sürekli olduğunu savunmuşlardır. Ancak Allah'ın zâtı dışındaki bu varlıkların süreklilik ve sonsuzluğu özleri bakımından zorunlu olmayıp onlara bu sürekliliği veren zorunlu varlığa bağlıdır. Bu anlamda olmak üzere Allah ezeli yaratıcı ve ebedî kadirdir, O'nun ezeli varlığı zorunludur; bilgisi varlığına, fiili bilgisine bağlı olup varlığı gibi bilgisi ve fiili de ezeli ve ebedî zorunludur, varlığı bunlarsız düşünülemez (İbn Sînâ, s. 34-35).

Âlemin kadîm olduğu yolundaki felsefî görüşü reddeden kelâmcılar, bununla birlikte başlangıcı olan bir varlığın sonunun da olmasını gerekli görmemişlerdir. Tek tek varlıklar sonlu olmakla birlikte varlıklar dizisi ebedî olarak devam edebilir. Nitekim sayılar dizisindeki her sayı bir başlangıç sayısına muhtaçtır; buna karşılıksayıların ilkinin sonluluğundan dolayı sayılar zincirinin son bulunması gerekmez. Aynı şekilde ezeli bir hareket düşünülemezse de ebedî bir hareketten söz edilebilir. Şu halde bir vakitte var olanın ikinci, üçüncü, dördün-